

ILLIBERÁLIS NEMZETKÖZI REND

V A R G A G E R G E L Y

Amióta 2025 januárjában Donald Trump másodjára is beköltözött a Fehér Házba, mindenki számára világossá vált, hogy az ún. szabályokon alapuló liberális világrend véget ért. A „felszabadulás napja” által fémjelzett kereskedelmi háború, a Trump–Putyin-találkozó Alaszkában, Maduro venezuelai elnök katonai erővel történő elrablása, a NATO-szövetségesekkel folytatott Grönland-vita vagy az Amerika-öböl név felvetése szimbolikusan és tettek által is azt jelzik, hogy a világ legerősebb hatalma eltökélt egy új nemzetközi rend kialakításában (mint-hogy a liberális világrend valójában egy *Pax Americana* volt). Noha Trump újraválasztása nem oka, hanem csak egyik következménye a liberális világrend széthullásának, az *America First* stratégia kiteljesedésével egyértelművé vált az egykori liberális világrend leáldozása. A hidegháború végével kiteljesedett liberális világrend helyett azonban nem a teljes anarchia, hanem egy új, illiberális világrend van kialakulóban, amelyet a nyílt nagyhatalmi versengés, a katonai erőpolitika, a nacionalizmusok erősödése, a nemzetközi rendszer intézményi és gazdasági fragmentálódása mellett egy új hatalmi egyensúly kialakulása együttesen jellemez. Amennyiben az új világrend stabilizálódik, annak kulcsa immár nem az amerikai hegemonián alapuló, nyugati ihletésű liberális nemzetközi norma- és intézményrendszer lesznek, hanem egy új multipoláris egyensúly. Ebben az új világrendben Európa vezetése és a jövőbeli magyar kormányok számára alapvető feladat, hogy a liberális világrend védelmében folytatott értelmetlen utóvédharcok helyett az illiberális nemzetközi rend vastörvényeihez és sajátosságaihoz igazodjon, hogy ura legyen saját jövőjének.

A LIBERÁLIS NEMZETKÖZI REND ÖSSZEOMLÁSA

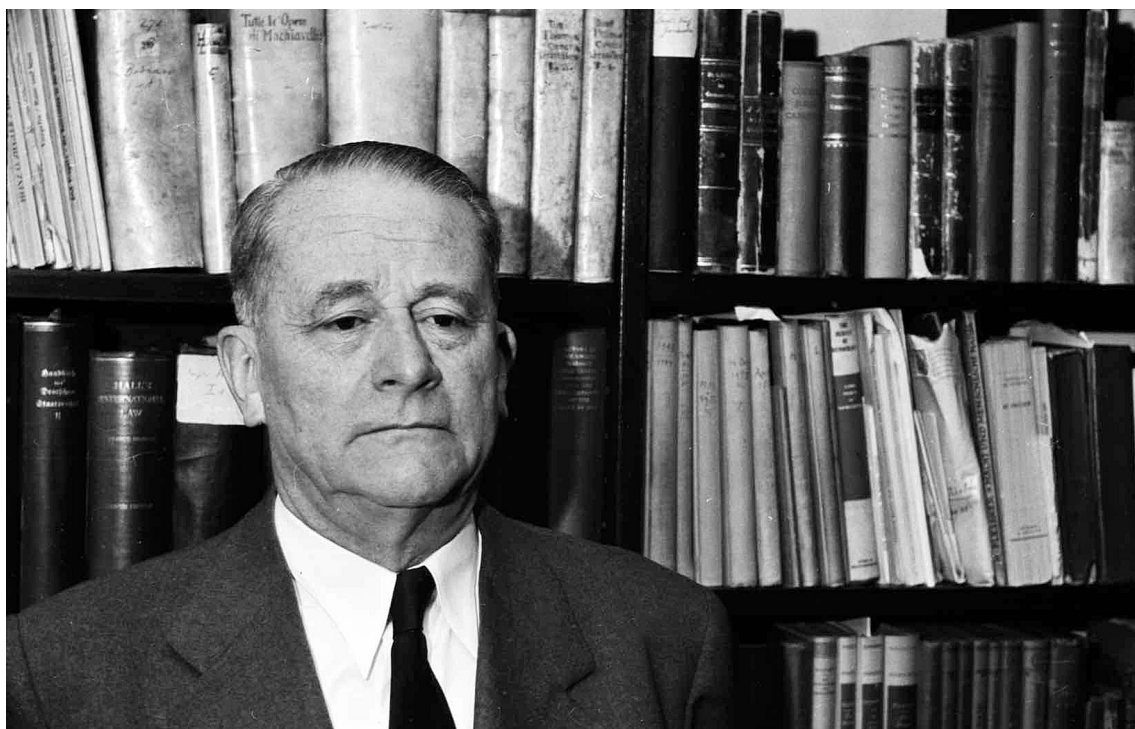
Amennyiben az ember a *New York Times*ből tájékozódik, azt hihetné, hogy a liberális világrend széthullása Donald Trump első elnöki ciklusa elején vette kezdetét, és 2025. január 20-án, második elnöki beiktatásának napján mondhatott a világ végképp búcsút neki. Ha a nyugati liberális fősodor következetes lenne saját narratívájához, az önmagában is mutatná e feltételezés tarthatatlanságát.

A 2008. évi grúz–orosz háború, a Krím 2014-es annexiója, Kínának a szomszédait megfélemlítő, egyre agresszívabb viselkedése, az Ukrajna ellen indított teljes körű orosz invázió mindössze néhány olyan epizód, amely a liberális nemzetközi rend gyengülését és a világ geopolitikai átrendeződést – Trumptól függetlenül is – jelezték. Azonban ahogyan egy kiváló *Foreign Affairs*-cikk rámutat, a liberális nemzetközi rend hanyatlását nem lehet kizárólag a szokásos gyanúsítottak (Putyin, Hszi Csin-ping és Trump) nyakába varrni.¹ Maga a liberalizmus is nagymértékben felelős a liberális nemzetközi rend hanyatlásáért.

1 Stacie E. GODDARD – Ronald R. KREBS – Christian KREUDER-SONNEN – Berthold RITTBERGER: Liberalism Doomed the Liberal International Order. *Foreign Affairs*, 2025. július 28.

Alapítás – Az ENSZ Alapokmányának aláírása a II. világháború után
(UN Chronicle Facebook-oldal)

Illiberális demokrata –
Carl Schmitt (1888–1985)

A nemzetállami hatáskörök szupranacionális szintre emelése, a technokrata kormányzás és az egységesítés nem oldja meg a globális kormányzás és a geopolitikai verseny problémáit. Rámutatott arra, hogy az elmúlt harminc évben a liberális megközelítés szerint minden globális kihívásra az volt a válasz, hogy a partikuláris érdekeket képviselő nemzetállami megoldások helyett még több szupranacionális szabályozásra van szükség, akár regionális szinten (EU), akár globális szinten (ENSZ-intézmények). Ezzel együtt a liberális nemzetközi rend működésében egyre inkább az volt tapasztalható, hogy a multilateralizmus, vagyis a nemzetállami szuverenitást tiszteletben tartó, érdekegyeztetésen alapuló döntéshozatali rend helyett egyre nagyobb prioritást kapott a „felvilágosult liberalizmus” normatív tartalma s annak célkitűzései. Ennek talán legemblematikusabb példája volt az ENSZ égisze alatt megalkotott globális migrációs paktum,² amely a globális Dél fő kibocsátó országainak vélt rövid távú érdekei mellett a nyugati progresszív liberális ideológiatörekvéseket tükrözte, a probléma lényegét azonban nem orvosolta.

Az uniformizáló, liberális ideológiából merítkező törekvésekkel szemben azonban egyre nagyobb ellenállás bontakozott ki, de nemcsak a nyugati hegemoniával nyíltan szembenálló revizionista hatalmak, mindenekelőtt Kína és Oroszország részéről, hanem magán a nyugati társadalmakon belül is.³ A globalizmussal szemben a nemzeti identitást, a szuverenitást, a lokalitást, a hagyományos nyugati értékeket előtérbe helyező jobboldali szuverenista politikai törekvések a nyugati országokban egyre szervezettebb és erőteljesebb formában jelentek meg. E sorba illeszthető volt a Brexit, Donald Trump 2016-os elnökké választása, a populisták előretörése Nyugat-Európában és természetesen mindezek előfutáraként 2010-től kezdve az Orbán-korszak Magyarországon. Noha a 2010-es évektől kezdve Európában folyamatosan erősödött ez a szuverenista jobboldal, az EU-tagállamok többségében, köztük a legerősebb Németországban és Franciaországban, valamint az uniós intézményekben továbbra is a „régí rend” képviselői maradtak domináns pozícióban. A versenyképes német iparra, olcsó orosz energiára, nyitott nemzetközi kereskedelemre és amerikai biztonsági védernyőre épülő, a liberális nemzetközi rend keretei

² Global compact for safe, orderly and regular migration. International Organization for Migration. 2018.

³ John J. MEARSHEIMER: Bound to Fail The Rise and Fall of the Liberal International Order. *International Security*, 2019/tavaszi

között még működőképes európai modell válságát így elsőként kevésbé a belső politikai átrendeződés, mintsem a külső geopolitikai kihívások tették az európai elitek számára is kézzelfoghatóvá.

Az orosz–ukrán konfliktusban rejlő eszkalációs veszély, a washingtoni konszenzust megrengető 2008-as pénzügyi válság és a Kína jelentette kihívás mentén már 2014-ben a geopolitika visszatéréséről lehetett olvasni,⁴ Donald Trump pedig már a 2010-es évek közepén feltűnt a horizonton, Európát mégis felkészületlenül érte, ahogyan a geopolitikai válságok a 2020-as évtized első felében egymás után lesújtottak. Trump hivatalba lépése kétségtelenül felgyorsította a liberális világrend széthullását: az Egyesült Államok katonai erő használatától sem elzárkózva egy új erőegyensúly kialakításába kezdett a nyugati féltekén, majd a Közel-Keleten, az amerikai kereskedelmi protekcionizmust új szintre emelte, Oroszország irányába pedig reálpolitikai félfordulatot hajtott végre. Mindeközben az ukrajnai háborúval összefüggésben az Európa és Oroszország közötti feszültség hibrid háború formájában tovább eszkalálódott, és a háború gazdasági terhe a Trump-kormányzat eredményezte változásokkal együtt járva szinte egészében Európára szakadt. Emellett a kínai ipar nagysága és versenyképessége már az európai ipar gerincét kezdte el alapjaiban megrengetni,⁵ nem beszélve Kína Európát is fenyegető lépéseiről egyes stratégiai nyersanyagokban és termékekben. Az Irán ellen 2026 február végén indított amerikai–izraeli katonai csapások és Iránnak az Öböl-térségét sújtó válasza nyomán kialakult energiasokk egy újabb, következményeiben még nem belátható hatalmas kárt jelent Európa számára. Ezek nyomán egyszerre fenyeget gazdasági, pénzügyi, energetikai válság, miközben Európa a korábbiakhoz képest jóval eladósodottabb és kevésbé versenyképes.

A fent felsorolt geopolitikai események közös vonása, hogy Európa nem alakítója, hanem elszenvedője e fejleményeknek. A kérdés az, hogy a régi, kimúlt liberális világrend legelszántabb védelmezője, azaz Európa felismeri-e a kialakuló nemzetközi rendszerből fakadó valódi kihívásokat és képes-e alkalmazkodni az új nemzetközi rendhez. Ehhez elsőként a liberális rendhez és benne Európa szerepéhez fűződő néhány normatív hiedelemmel érdemes szembenézni. Ez segít feltárni az Európa által elkövetett hibákat és beazonosítani a kialakulóban lévő világrend lényeges jellemzőit. Enélkül a kiszolgáltatottság és sodródás tovább fog folytatódni.

**egyszerre fenyeget
gazdasági, pénzügyi
és energetikai válság**

A LIBERÁLIS VILÁGREND ÉS A NEMZETKÖZI REND MEGKÜLÖNBÖZTETÉSE

A stratégiai helyzetértékelés egyik első lépéseként Európának nem szabad összekevernie a nemzetközi rendet a liberális világrend fogalmával. Érdemes e helyütt párhuzamot vonni a liberális nemzetközi rend és a liberális demokrácia fogalma körül korábban kialakult vitával. Az „illiberális demokrácia” koncepciója Carl Schmittig nyúlik vissza, a fogalmat azonban Fareed Zakaria tette szélesebb körben ismertté az 1997-es híres esszéjében.⁶ A fogalom az európai politikai diskurzus középpontjába azonban csak Orbán Viktor 2014-es tusnádfürdői beszéde után került. A nyugati elitek a magyar miniszterelnök beszédét természetesen Orbán Viktor állítólagos Nyugat- és demokráciaellenes hajlamainak újabb bizonyítékaként értelmezték. Valójában csupán arra mutatott rá, hogy a liberalizmus és a demokrácia különálló fogalmak, és a posztmodern liberalizmus az egyéni jogok szélsőséges túlhangsúlyozásával és az európai demokráciák civilizációs gyökereinek megtagadásával egyre inkább aláássa a demokráciát.

4 Walter Russell MEAD: The Return of Geopolitics. *The Revenge of the Revisionist Powers Foreign Affairs*, 2014/május–június, 7.

5 Sébastien JEAN – Isabelle MÉJEAN: *EU-China Economic Relations and Global Imbalances*. Franco-German Council of Economic Experts, 2025. augusztus.

6 Fareed ZAKARIA: The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, 1997/november–december. 22–43.

Hasonlóképpen az elmúlt évtizedek Nyugat által dominált nemzetközi rendszerével összefüggésben a kortárs nyugati elit a „liberális” és a „rend” fogalmakat elválaszthatatlan egységként kezelte. Kétségtelen, hogy az amerikai hatalom által alátámasztott liberális világrend a II. világháború óta jelentős előnyöket biztosított a nemzetközi rendszer egésze számára, globális mértékben viszonylagos stabilitást és számottevő gazdasági fejlődést eredményezve. Ahogy az is vitathatatlan, hogy a nemzetközi rendszer az utóbbi években töredezettebbé vált, a nemzetközi politika tranzakcionalistább és kiszámíthatatlanabb lett, és a katonai erő megléte és annak alkalmazása felértékelődött, és ezek mind hátrányosabb helyzetbe hozták Európát. A nemzetközi rendszer azonban mindig is anarchikus volt: az államok közötti verseny és a globális kormány hiánya a modern államok és államközi kapcsolatok, vagyis a vesztfáliai rendszer 17. század közepi kialakulása óta állandó jellemző. Vagyis már jóval azelőtt, hogy a liberális alapelvek 1945 után – amerikai erővel alátámasztva – meghatározó szervező erővé váltak volna a nemzetközi kapcsolatokban, történetileg többféle nemzetközi rend is létezett.⁷ Ezek meghatározták az államok közötti érintkezés alapelveit, és hosszabb vagy rövidebb időre bizonyos mértékű stabilitást és jólétet biztosítottak; ennek klasszikus példája a 19. századi „európai koncert”, de említhetjük a modern európai államrendszer előtti késő középkori kínai Ming-dinasztia szerepét a korabeli kelet-ázsiai regionális rend kialakításában. Miközben a liberális világrend vége sem európai, sem magyar szemmel nem ad ünneplésre okot, az uralkodó nyugati narratíva, miszerint a liberális rend vége óhatatlanul káoszhoz, háborúhoz és gazdasági összeomláshoz vezet, félrevezető.

a multipolarizáció hatására gyengül a liberális nemzetközi rend

A 2023-ban elhunyt Henry Kissinger és a realizmus nyomdokain haladva kijelenthetjük, egy nemzetközi rend létezése szempontjából mindig is a hatalmi egyensúly⁸ vagy – ahogyan a hanyatló félben lévő *Pax Americana* is mutatta – egy hegemon hatalom megléte volt a döntő tényező, nem pedig a liberális normák.

Az amerikai hegemonia lehanyatlásával, azzal összefüggésben a hatalom globális eloszlásában történt változásokkal, vagyis a világ multipolárisabbá válásával a liberális nemzetközi rend hatalmi alapjai gyengültek meg. Az instabilitást a hatalmi erőviszonyok változása és ezzel összefüggésben a gyengülő egykori hegemon erőteljes pozícióvédelme, valamint a feltörekvő hatalmak destabilizáló ambíciói eredményezik. A hatalom egyenletesebb nemzetközi eloszlása ugyanakkor nem zárja ki, hogy szem előtt tartva egy újabb világháború kitörésének kockázatát, a nagyhatalmak alkalmazkodnak az új helyzethez, és a nemzetközi együttélés új formáit alakítják ki. Az előbbi összetett alkalmazkodási folyamatból egy új nemzetközi rend alakulhat ki, ezúttal kevésbé liberális formát öltve.

AZ EURÓPAI KIVÁLTSÁGOK VÉDELME

A liberalizmus és a nemzetközi rend megkülönböztetése mellett nem mehetünk el annak vizsgálata mellett sem, hogy Európa milyen megfontolásokból kiindulva védelmezi a liberális világrendet. Kiindulópontként szögezzük le, hogy a liberális alapeszmék a *Pax Americana* korában sem érvényesültek maradéktalanul a nemzetközi rendszerben, nem is beszélve a hidegháború időszakáról. Ráadásul nem kizárólag az autokratikus rezsimek, a „látor államok” vagy éppen az amerikai hegemon kolosszus viselkedése okozták a rendszer tökéletlenségeit. Nem megkerülhető itt Európa vagy egyes európai országok szerepe, sem néhány nagy jelentőségű külpolitikai lépés (például több európai ország Irak elleni háborúhoz nyújtott támogatása) vagy éppen a liberális nemzetközi rend egyes intézményi megoldásai.

⁷ Stephen A. Kocs: *International Order. A Political History*. Lynne Rienner Publishers, Boulder, 2019.

⁸ Henry Kissinger: *Diplomácia*. ford. Baik Éva et al., jegyz. Magyarics Tamás, Libri, Bp. 2008.

Békeharc –

Theodore Roosevelt távol tartja az európai hatalmakat a Dominikai Köztársaságtól a *Judge* magazin satirikus ábrázolásában, 1904 (Wikimedia Commons)

A domináns nemzetközi liberális paradigmák az államok egyenlősége, a multilateralizmus és a szabadkereskedelelem voltak, ám ezek messze nem érvényesültek egyetemesen. A nemzetközi gazdasági rend és a szabadkereskedelelem példájánál maradva: az európai államok az Egyesült Államokhoz hasonlóan évtizedek óta magas vámokkal és támogatásokkal védik saját mezőgazdaságukat. Az európai ipar a legutóbbi évekig kedvezőbb vámtételeket élvezett az Egyesült Államokkal folytatott kereskedelemben, nem beszélve a számos nem vámjellegű akadályról, amelyek az európai piacot védik. Egyes európai országok – különösen Franciaország – gyarmati múltjukból fakadóan különleges gazdasági és pénzügyi előjogokkal rendelkeztek egyes afrikai országokkal szemben.

A nemzetközi kormányzás és a globális biztonsági rendszer terén is láthatók az ellentmondások. Az Egyesült Királyság és Franciaország állandó tagsága az ENSZ Biztonsági Tanácsában nyilvánvalóan nem tükrözi a mai geopolitikai realitásokat. Emellett a gazdag európai országok – az Egyesült Államokkal és újabban Kínával együtt – aránytalanul nagy közvetett befolyással bírnak a nemzetközi kormányközi intézményekben és a nemzetközi hálózatokat kialakított nemkormányzati szervezetekben – bár olykor nehéz megkülönböztetni, hogy ki tart fogva kit. Ráadásul Európa évtizedek óta úgy gyakorolhatótt

valós súlyán felüli befolyást a nemzetközi politikára, hogy a hidegháború utáni békeosztalékot élvezve biztonsági költségeinek jelentős részét az Egyesült Államok állta.

Miközben tehát a liberális nemzetközi rend mellett elhangzó európai érvek gyakran a globális közös előnyökre és morális alapértékekre hivatkoznak, valójában elsősorban szerteágazó politikai, biztonsági és gazdasági érdekek védelméről van szó. Európa legnagyobb féelme a liberális nemzetközi rend elmúlásával nem is önmagában az instabilitás vagy a nemzetközi normák érvényességének gyengülése, hanem hogy elveszíti korábbi kiváltságait, befolyását és kivételes jólétét az új, illiberális világrendben.

ILLIBERÁLIS MULTIPOLARITÁS

A jelenkori nemzetközi rendszer természete és meghatározó jellegzetességei körüli bizonytalanságát jelzi, hogy élénk vita zajlik arról, hogy vajon bipoláris, multipoláris, policentrikus, unipoláris vagy éppenséggel pólus nélküli világban élünk.⁹ A vita nemcsak elméleti jellegű, hanem gyakorlati következményei is vannak a nemzetközi politika működésére nézve: kik írják a játékszabályokat, mely hatalmak viselkedése megkerülhetetlen, mekkora mozgástere van a középhatalmaknak és kisállamoknak, vannak-e a nemzetállamok mellett más befolyásos szereplők?

Véleményünk szerint multipoláris világ van kialakulóban, amelyben az Egyesült Államok továbbra is a legerősebb és az egyedüli globális nagyhatalom, de már nincs hegemon pozícióban. Trump elmúlt egy éve azt támasztja alá, hogy noha az USA egyedülálló globális cselekvési képességgel rendelkezik, ám a konfliktusok kimenetelének meghatározásában egyre nagyobb korlátokba ütközik. Trump minden igyekezete ellenre nem tudta békére kényszeríteni Oroszországot és az Európa támogatta Ukrajnát, az iráni háborúban pedig erőteljesen kétséges, hogy Amerika közel-keleti pozíciói vajon hogyan alakulnak majd. A Kínával zajló kereskedelemi konfliktus tavalyi epizódjai pedig világosan jelezték, hogy gazdasági érdekérvényesítés téren Kína már összességében egyenrangú ellenfele az Egyesült Államoknak.

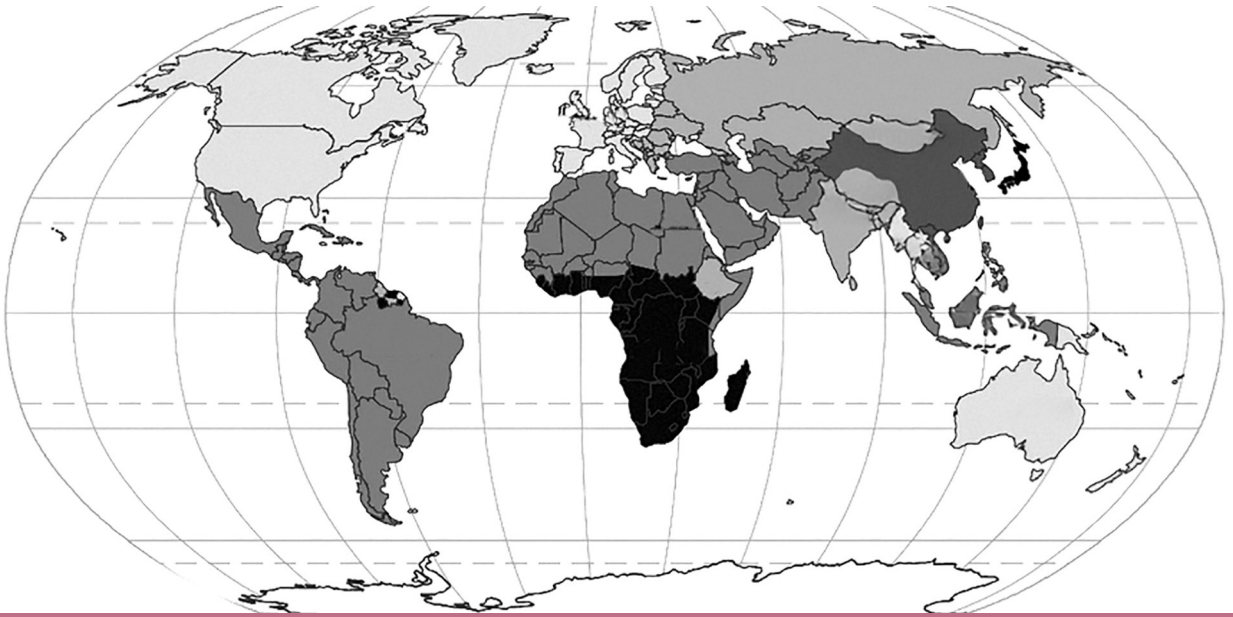
Megfigyelhető továbbá az is, hogy a két kiemelkedő nagyhatalom mellett további hatalmi centrumoknak, a korábbi bipoláris rendszerű hidegháborúhoz képest, jelentősebb mozgásterük van. Itt elsősorban a Kínán kívüli BRICS-országokat, mindenekelőtt Oroszországot és Indiát kell megemlíteni. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy olyan közepes vagy kis államok, mint Irán, az Európának kiszolgáltatott Ukrajna vagy éppen Izrael milyen mértékben alakítói a térségüknek. Mindeközben aggodalomra ad okot, hogy komoly kétségeink lehetnek afelől, hogy Európa stratégiai autonómiája a hidegháborúhoz képest erősödött-e.

A KEMÉNY HATALOM FELÉRTÉKELŐDÉSE

Egy olyan posztliberális nemzetközi rendszerben, ahol a biztonság és a túlélés kérdése az államok számára a napi politika részévé válik, nem elegendő a gazdasági erőre, a normákra, az intézményekre vagy éppen a belső politikai társadalmi kohézióra való támaszkodás. Nem pusztán arról van szó, hogy a nemzetközi érdekérvényesítésben a gazdasági erőhöz képest felértékelődött a katonai erő szerepe, hanem általában véve a kemény hatalmi eszközök alkalmazása

posztliberális
nemzetközi
rendszer

⁹ A hivatkozások sorrendjében: Jennifer LIND: Back to Bipolarity. How China's Rise Transformed the Balance of Power. *International Security*, 2024/49.; Emma ASHFORD: Making Multipolarity Work How America Should Navigate a New Global Order. *Foreign Affairs*, 2025/november.; Andrey BAYKOV – Tatiana SHAKLEINA: *Polycentric World Order in the Making*. Palgrave Macmillan, London, 2023.; Michael BECKLEY: There Is Only One Sphere of Influence. Why America Can Project Power With Little Constraint – and Its Rivals Cannot. *Foreign Affairs*, 2026/február., valamint Ian BRENNER: *Every Nation for Itself. Winners and Losers in a G-Zero World*. Penguin Books, London, 2012. és Charles KUPCHAN: *No One's World. The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turn*. Oxford U. P., Oxford, 2011.

Civilizációk arca –
A világ nagy civilizációi
Samuel Huntington
elképzelése alapján

gyakoribbá vált. A kemény hatalom és a puha hatalom Joseph Nye által alkalmazott megkülönböztetése szerint az előbbi a kényszerítő jellegű agresszív érdekérvényesítésre vonatkozik, a puha hatalom viszont a vonzásra és kölcsönös előnyökön alapuló meggyőzésre épít.¹⁰ Ebben az értelemben egy repülőgéphordozó anyahajó is lehet puha hatalmi eszköz, ha természeti katasztrófa során mentésre használják, ugyanakkor egy pénzügyi intézkedés is lehet komoly kényszerítő eszköz.

A kemény hatalom felértékelődésének levilágosabb jele az államközi háborúk megszorodása. Míg korábban a *Pax Americana* alatt néhány kivételtől eltekintve hol humanitárius szempontokra, hol a terrorizmus elleni küzdelemre hivatkozva egyedül Amerika mert nyílt agressziót indítani más államok ellen, aztán 2008-ban először korlátozott mértékben, majd később kiterjedtebben egy másik nagyhatalom, jelesül Oroszország is a nyílt agresszió útjára lépett. Ugyanakkor a sor itt nem áll meg, Izrael, Törökország, Irán, Észak-Korea vagy akár Kína érdekérvényesítésében a katonai erő alkalmazása vagy annak pusztá demonstrálása mára a mindennapi külpolitikai gyakorlat részét képezi. E katonai elrettentő erő tekintetében nem feltétlenül a rendkívül drága és hatalmas konvencionális képességeket kell csak figyelembe venni, hanem a technológiai fejlődés eredményezte olcsó, ámde pusztító erejű újfajta hadviselési eszközöket és módokat, a drónoktól elkezdve az ún. ICR-képességeken (hírszerzés, megfigyelés, felderítés) át a mesterséges intelligencia adta lehetőségekig.¹¹ Ukrajna vagy éppen Irán ezen modern katonai célra is alkalmazható eszközök nélkül talán már térdre is kényszerült volna a jóval nagyobb és erősebb ellenfelekkel szemben.

A középhatalmak és kisállamok számára egy további kulcsfontosságú stratégiai értéket és így hatalmi eszközt nyújthat a különleges geopolitikai fekvés vagy éppen egy kulcsiparágban elfoglalt kiemelkedő pozíció, mint például Tajvan pozíciója a félvezetők piacán. Irán esetében ezt a geopolitikai értéket a Perzsa-öböl energiaforrásaihoz való közelség és a Hormuzi-szoros adja. Nem szükséges feltétlenül a geopolitikai jelentőségű tengeri csomópont feletti dominancia, elegendő annak megzavarására való hiteles képesség, és máris komoly ütőkártyával rendelkezik az adott állam a nemzetközi térben. Ukrajna esetében az orosz ambíciókkal szemben Európa számára nyújtott ütközőzóna biztosítja ezt a hatalmi eszközt. A mindössze tízmilliós Izrael példája pedig arra

¹⁰ Joseph NYE: *Soft Power. The Means To Success In World Politics*. *Public Affairs*, 2005.

¹¹ Andriy ZAGORODNYUK: *The New Revolution in Military Affairs*. *Carnegie Endowment for International Peace*, 2026/április.

Kiterjesztő értelmezés

– Louis Dalrymple
ábrázolása az amerikai
expansionizmusról
1905-ben
(Wikimedia Commons)

mutat rá, hogy a kiemelkedő technológiai és katonai képességek birtoklása, valamint a túlélést szem előtt tartó társadalmi kohézió együttes megléte elengedhetetlen feltételek az autonóm kisállami mozgáster megteremtéséhez. Nem árt természetesen egy különleges kapcsolat a világ első számú nagyhatalmához sem, de előbbiek nélkül ez utóbbi semmire sem lenne elegendő. Izrael kontrasztjaként jól mutatja a 450 milliós Európai Unió katonai gyengesége Oroszországgal szemben vagy a gazdag Öböl menti államok sebezhetősége a gazdasági összeomlás szélén álló Irán fenyegetésével szemben, hogy önmagában a gazdasági erőnek milyen komoly érdekérvényesítési korlátai vannak az illiberális világrendben.

A katonai, gazdasági, technológiai kemény hatalmi eszközöknek az érdekvérvényesítés szempontjából történő felértékelődésére már utaltunk. Donald Trump tranzakcionista kereskedelmi politikája vagy az Oroszországgal szembeni nyugati szankciók közismert példái ennek, de megemlíthetjük az Európai Bizottságnak a Magyarországgal szembeni fellépését is az Orbán-kormányok alatt. Eltekintve e helyütt annak megvitatásától, hogy ebben a jogállamisági vitáknak és korrupciós vádaknak milyen szerepe volt, az nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy jogállami követelményeken túli politikai szempontok is szerepet játszottak Brüsszel Budapesttel szembeni fellépésében. De idézhetnénk az EU-ban befagyasztott orosz pénzeszközök elkobzásával összefüggő viták kapcsán Belgiummal szembeni német bizottsági fenyegetéseket is. A puha hatalom vonzerejére oly sokat adó európai elittől sem áll tehát távol, hogy kemény hatalmi eszközöket alkalmazzon a sorból kiálló kisebb tagállamokkal szemben.

IDEOLÓGIAI ÉS CIVILIZÁCIÓS TÉNYEZŐK

Ez át is vezet az ideológia, az értékrendek és civilizációs kérdések szerepéhez az illiberális nemzetközi rendben. A Biden-adminisztráció egyik alaptézése volt, hogy a nemzetközi térben a fő törésvonal a demokráciák és az autoriter rendszerek között húzódik. Kétségtelen tény, hogy a nyugati demokráciák fő ellenfelei, Kína, Oroszország, Irán és Észak-Korea közös jellemzője, hogy autokratikus rendszerek. A Nyugat és a revizionista országok közötti ellentétek azonban jelentős mértékben geopolitikai és nem ideológiai természetűek, másrésről a globális Dél országainak külpolitikai orientációja tekintetében önmagában egyáltalán nem ad eligazítást a politikai rendszer jellege. Elegendő csak az Iránnal szemben álló autoriter Öböl-monarchiákra vagy a magát önálló hatalmi pólusként meghatározó Indiára gondolnunk.

Azt senki nem vitatja, hogy a Trump-adminisztráció külpolitikájában a pragmatikus tranzakcionista szemlélet egyértelműen kimutatható, ugyanakkor az európai fősodortól sem áll távol a pragmatizmus mondjuk az Öböl-térség, Közép-Ázsia vagy Dél-Kelet Ázsia autoriter berendezkedésű országaival való kapcsolatok alakításában, ami természetesen üdvözlendő. Hasonlóképpen a civilizációs tényezők önmagukban nem feltétlenül döntőek a rövid vagy akár középtávú geopolitikai folyamatokban és döntésekben. Az orosz–ukrán háború talán a legtragikusabb jelenkori példája annak, hogy az akár „testvéri” civilizációs-kulturális kapcsolatot milyen mértékben felül tudja írni a geopolitika és az ideológia. Ugyanakkor a civilizációs-kulturális rokonságnak puha hatalmi eszközként továbbra is a külpolitikai mozgásteret növelő multiplikátor hatása is lehet, amint azt Törökország és a türk államok együttműködése vagy éppen az angolszász országok közötti immár egy évszázadra visszatekintő speciális kötelék mutatja. Történelmi távlatokban a civilizációs identitások szerepe megkérdőjelezhetetlen, ahogyan azt a migráció Európára gyakorolt hatása, Izrael jövőjének kérdései vagy Kínának és Indiának a nemzetközi rendszerben betöltött saját helyéről alkotott önképe is demonstrálja.

Mindemellett figyelemre méltó, hogy a nyugati politikai rendszerek polarizálódása, a populista jobboldali pártok előretörése és a „rég liberális rend” pártjainak balratolódása következtében az ideológia és az értékrend szerepe a nyugati államok közötti külpolitikai érintkezésben felértékelődött. A Trump második elnöki ciklusának kezdete óta tapasztalható transzatlanti árok kialakulásában megkerülhetetlen szerepe van az amerikai MAGA-mozgalom és az európai fősodor közötti ideológiai konfliktusnak, amint azt JD Vance alelnök elhíresült 2025. évi februári müncheni beszéde és az arra való európai reakciók mutatták.¹² Az ideológiai szembenállás ugyan nem egyedüli oka, de az egymásról kialakított percepciók miatt fontos tényezője a transzatlanti szövetségi rendszeren belüli geopolitikai érdekellentétek kiéleződésének.

a nemzetközi
ellentétek geopolitikai
és nem ideológiai
természetűek

12 *Munich Security Conference 2025. Speech by JD Vance and Selected Reactions*, szerk. Benedikt FRANKE, Koehler Mittler Verlag, Hamburg, 2025.

A GEOPOLITIKA PRIMÁTUSA A GEOÖKONÓMIA HELYETT

A politikai, gazdasági, technológiai és katonai hatalmi képességek egymással való kölcsönhatása és ezek befolyása az államok nemzetközi érdekérvényesítésére a nemzetközi kapcsolatok konstans változója. A gazdasági, biztonsági és katonai érdekek közötti nemzetállami prioritások és ezekből kifolyólag egy nemzetközi rend meghatározó paradigmája azonban változhat. A liberális nemzetközi rend keretében a nemzetközi politikában és gazdaságban a globális szabadkereskedelemre épülő *laissez faire* volt az uralkodó paradigma. Mivel a *Pax Americana* égisze alatt háttérbe szorultak és inkább a perifériákon jelentkeztek a komolyabb fegyveres konfliktusok, a geopolitikai verseny is háttérbe szorult. Emellett a Nyugat a clintoni „nyitás és bővítés” stratégiája és a német *Wandel durch Handel* (változás kereskedelmen keresztül) koncepciója mentén a külpolitikai célok elérésében is kiemelt jelentőséget tulajdonított a gazdasági eszközöknek. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a nemzetközi kapcsolatokban a globalizáció aranykorában a geoökonómiai paradigma messzemenőig érvényesült. A gazdasági döntésekben a szűk értelemben vett hatékonyság és a profit optimalizálása volt a döntő tényező, amint azt a 2010-es évek megvalósuló globális ellátási láncolatok országokon, földrészeken, politikai rendszereken és hatalmi centrumokon átívelő komplexitása mutatta.

A 2008-as évek második felétől az orosz gázfegyver, később az amerikai–kínai *chipháborúk*, majd a Covid-időszak, a legutóbbi időszakban pedig a ritkaföldfémek és a közel-keleti energiahordozók „biztonságiasítása” mutatta meg látványosan, hogy a gazdasági intézkedések a geopolitikai érdekérvényesítés eszközévé váltak. Megjegyzendő, hogy a „washingtoni konszenzus” formájában a gazdasági eszközök a *Pax Americana* delelőjén sem tűntek el a geopolitika tárházából, nem is beszélve a mindenkor „látor államokkal” szemben alkalmazott gazdasági szankciókról.

Már Donald Trump első elnöki ciklusa alatt egyértelmű jelei voltak annak, hogy a szabadkereskedelmi paradigma a végéhez közeledik, de a protekcionista gazdaságpolitikai kurzus a Biden-kormányzat alatt más hangsúlyokkal ugyan, de tovább folytatódott. Noha az amerikai protekcionizmus erősödésének összetett gazdasági, belpolitikai és társadalmi okai voltak, döntő tényezőnek bizonyult a geopolitikai dimenzió: az amerikai ipari kapacitások fenntartása a stratégiai kulcságazatokban elsősorban Kína növekvő ipari túlsúlya és katonai képességei ellenében. Robert Lighthizer, az első Trump-adminisztráció kereskedelmi miniszterének egy új kereskedelmi rendszer létrehozását javasoló tanulmányában világosan fogalmaz, miszerint „az új rend elsődleges célja a gazdasági és nemzeti biztonsági érdekek biztosítása, amely azt jelenti, hogy megakadályozzuk az amerikai gazdasági erő átadását egy rivális geopolitikai hatalomnak”.¹³

Az első Trump-kormányzat által 2017 végén kiadott nemzeti biztonsági stratégia, amely Kínát a korábbiaktól eltérően már nem stratégiai partnerként, hanem riválisként definiálta, egyértelműen tükrözte ezt a korábbi liberális szabadkereskedelmi szemlélettel szakító szemléletet. A Biden-kormányzat idején az eufemisztikusan csak inflációs csökkentési törvénynek nevezett csomag szintén erőteljes protekcionista intézkedéseket tartalmazott, többek között az egyes amerikai iparágak számára nyújtott hatalmas szubvenciók formájában. Jake Sullivan, Joe Biden nemzetbiztonsági főtanácsadója a Biden-doktrína lényegét úgy foglalta össze, mint „külpolitika az amerikai középosztály érdekében”, ám ennek a stratégiának a fókuszában szintén Amerika relatív nemzetközi hatalmi pozíciójának megőrzése

a gazdaság
a geopolitikai
érdekérvényesítés
eszközévé vált

13 Robert E. LIGHTHIZER: The New Trade Order Restoring Balance to a Broken Global Economy. *Foreign Affairs*, 2026/április.

Előkert –

A Monroe-doktrína működésének ábrázolása a Puck magazinban, 1901 (Wikimedia Commons)

volt.¹⁴ A második elnöki ciklusa elején, 2025. április másodikán, a „felszabadulás napján” Donald Trump aztán új szintre emelte a kereskedelmi háborút. Az USA legközelebbi szövetségeseit és partnereit is sújtó rendkívül magas vá-mok olyannyira mély nyomot hagytak a szövetségesegekben, hogy az az USA-ról alkotott geopolitikai percepciójukra is kihatással volt. Ugyanakkor ez esetben sem a vélt amerikai gazdasági érdekeknek a geopolitikai szempontok elé való helyezéséről van szó, sokkal inkább arról, hogy a Trump-kormányzat részéről az amerikai nemzetgazdasági és pénzügyi érdekek hosszú távú geopolitikai szemléletű védelme ez esetben is felülírta a szövetségesegekkel való politikai kapcsolatok minőségi szempontjait.

A fentiekhez ugyanakkor szükséges hozzátenni, hogy korántsem az Egye-sült Államok az egyedüli, amely a 2010-es évektől egyre erőteljesebb protekcio-nista politikát folytatott. Kína gazdasági-ipari stratégiájának esszenciális része évtizedek óta a geopolitikai célokat szem előtt tartó ipari méretű protekcionista gyakorlatok. Ahogy korábban említettem, az Európai Unió külkereskedelmi politikája mindig is hordozott protekcionista elemeket, a 2010-es évek második felétől a Kínával való kapcsolatokban azonban az EU szintén minőségileg ma-gasabb fokozatra váltott az európai ipari és biztonsági érdekek védelme céljá-ból, ahogy például az európai 5G-hálózatok kiépítésében való kínai részvétel korlátozása vagy az EU vámpolitikája is mutatja. Mára pedig az európai ipar védelme az uniós szakpolitikák esszenciális elemévé váltak (hogy mennyire lesznek eredményesek, az persze más kérdés).

14 Salman AHMED – Wendy CUTLER – Rozlyn Cb. ENGEL – David GORDON – Jennifer HARRIS – Douglas LUTE – Daniel M. PRICE – Christopher SMART – Jake SULLIVAN – Ashley J. TELLIS – Tom WYLER: *Making U.S. Foreign Policy Work Better for the Middle Class*. Carnegie Endowment for International Peace. 2020.

AMERIKAI ENERGIADOMINANCIA

beléptünk az energiaháborúk korába

A geopolitikai folyamatokat illetően nem tekinthetünk el a Trump-kormányzat energiadominanciát célzó stratégiától. Figyelemre méltó, hogy már az első elnöki ciklus idején nem energiabiztonságról, hanem energiadominanciáról beszélt az amerikai kormányzat. Trump 2019-es energiadominancia-stratégiájának lényege, hogy az Egyesült Államokat energiaszuperhatalommá tegye az olaj, a földgáz, a szén és az atomenergia hazai termelésének maximalizálásával. Trump a második elnöki ciklus alatt ezen ambiciózus célon is túl kíván tenni.

Az Egyesült Államokat megkerülhetlenné akarja tenni két rivális gazdasági erőközpont, Kína és az Európai Unió energiaellátása számára azáltal, hogy a globális energiaforrások tekintélyes része felett politikai ellenőrzést szerez. Európa leválasztása az orosz energiaforrásokról régi célkitűzése volt a Trumpnak és a republikánusoknak, amely az Oroszország elleni európai szankciós politikával lényegében szinte önkéntesen meg is valósult. A szénhidrogének importja terén Európa számára maradt a Perzsa-öbölnek és az Észak-Amerikának való kiszolgáltatottság. A venezuelai katonai akció és az Irán ellen indított háború pedig Kína hosszú távú szénhidrogénimportja feletti amerikai befolyás erősítését is célozta.

A stratégiai jelentőségű nyersanyagok és tengeri csomópontok körüli nagyhatalmi játszmákban persze nincs semmi újdonság. Ami mégis figyelemre méltó, hogy míg a korábbi években az amerikaiak az USA és Kína közötti geopolitikai versenyben a technológiai transzfer korlátozására és a protekcionista intézkedésekre helyezték a hangsúlyt, újabban a nyersanyagokhoz való hozzáférést Kínához hasonlóan – amely a ritkaföldfémek piacán betöltött domináns pozícióját használja fegyverként – nyíltan beemeli a geopolitikai küzdelem eszköztárába. A továbbra is egyedülálló globális erőprojekciós képességek demonstratív hatása mellett azonban kérdéses, hogy mindez valójában nem Amerika relatív gyengülésének további jele-e. Kína szakadatlan térnyerése a csúcstechnológiai ágazatokban és a Trump-kormányzat 2025-ben mutatott kompromisszumkészsége a technológiatranszfer területén azt mutatja, hogy az USA egyre kevésbé tud fogást találni Kínán az árukereskedelmi és technológiai területeken, így kénytelen más eszközökhöz is nyúlni.

GLOBALIS SZÉTVÁLÁS HELYETT ÚJRARENDEZÉS

A Trump-kormányzat részleges visszavonulása a vámháborúk frontján és különösen a Kína irányába mutatott kompromisszumkészsége jelzi, hogy a kereskedelmi konfliktusokat az USA sem kívánja a végletekig kiélezni. A piacok azon kevés szereplők közé tartoznak, akikre Trump figyel, ők viszont egyértelműen jelzik az amerikai elnök felé, hogy a kereskedelmi háború kiélezésének mekkora kockázata van az amerikai és a nemzetközi gazdasági rendszerre nézve. Emellett nem utolsósorban a Trump-féle kereskedelmi háború hatásait ellensúlyozandó az EU, az EFTA és számos gazdasági középhatalom és kisebb ország között meglódult a szabadkereskedelmi egyezmények száma. Olyan évtizedek óta tárgyalt szabadkereskedelmi tárgyalásokat sikerült lezárni Trump második hivatalba lépése óta, mint az EU és India közötti vagy az EU és Mercosur közötti kereskedelmi tárgyalások. Emellett a különböző minőségű regionális gazdasági integrációk jellemzően továbbmélyültek az elmúlt néhány esztendőben is, akár az EU, az ASEAN, a Mercosur vagy az Afrikai Unió államairól beszélünk.

Mindeközben a globalizációs index első, második és hetedik helyezettjei, Hollandia, Svájc és Szingapúr a fejlett országok átlagához képest kiemelkedő gazdasági növekedést produkáltak a geopolitikai szempontból rendkívül turbulens 2025-ös évben.¹⁵ Mindez egyrészt azt támasztja alá, hogy a széttöredezés mellett nem a globalizáció radikális visszaszorulásáról, hanem a nemzetközi

15 KOF Globalisation Index. Eidgenössische Technische Hochschule, Zürich, 2025.

gazdasági hálózatok átalakulásáról és újrendezéséről van szó. Emellett arra is igazolást ad, hogy nem a gazdasági bezárkózás és szétválás, hanem egyfajta konnektivitásra alapozott stratégia mentén a kiemelkedő versenyképesség, a megfelelő piaci rés megtalálása, a külkereskedelmi diverzifikáció általi ellenállóképesség növelése kulcsfontosságú elemek a geopolitikai konfliktusokkal terhelt illiberális nemzetközi rendszerben.¹⁶

Ahogy a történelem folyamán mindig is így volt, a geopolitikai és nemzetközi gazdasági kérdésekben továbbra sem megkerülhető a földrajz szerepe. Akár kisállamokról, akár középhatalmakról vagy éppen az Európai Unióról van szó, soha nem pusztán az a kérdés, hogy ki az első számú nagyhatalom. Azzal is számolni kell, hogy a szomszédos hatalmi centrumhoz képest mekkora a mozgástér, milyen mértékű az interdependencia, s mik az alternatívák költségei és hasznai. Elrettentő példaként Európa zöldpolitikája és leválása az orosz energiahordozókról tankönyvi példája a rossz stratégiai helyzetfelismerésnek. Ugyanakkor hazai vizekre is evezve Magyarország és a többi közép-európai ország szempontjából hiába volt az USA a II. világháború után az első számú szuperhatalom, a hidegháború alatt a szovjet igát kellett húzni. Manapság pedig Berlin és Brüsszel, azok minden hibája és gyengesége ellenére, továbbra is megkerülhetetlenek a közép-európai fővárosok számára. Az illiberális nemzetközi rend keretében még inkább érvényes az a tézis, miszerint ahogy a háborúban, úgy a politikai küzdelmekben is nem csupán az a kérdés, kinek van igaza, hanem hogy ki marad talpon.

ÚJ EGYENSÚLY

Donald Trump újbóli elnökké választása annak a reményét hozta el, hogy a geopolitikai konfliktusokat generáló stratégiai túlterjeszkedést és az átideologizált külpolitikát felváltja egy reálpolitikára támaszkodó új hatalmi egyensúly politika. 2025 folyamán több biztató jel is ebbe az irányba mutatott: amerikai diplomáciai offenzíva az ukrajnai háború lezárása érdekében, egyes harcias gazdasági lépések ellenére a Kína irányába mutatott kompromisszumkészség, Európa nagyobb felelősségvállalásra való kényszerítése a saját biztonsága tekintetében, nem is beszélve a nyugati civilizációt alapjaiban fenyegető *woke*-politikának való hadüzenetről. Trump katonai fellépése 2025 nyarán az izraeli–iráni tizenkét napos háborúban és a páratlan precizitással végrehajtott venezuelai katonai akció pozitívumokat is hordozott, noha mindkét akció esetében kétségtelenül a nemzetközi jog nyílt megsértése történt. Mindkét esetben a regionális stabilitást aláásó és Irán vonatkozásában Izraelre egzisztenciális fenyegetést jelentő regionális szereplők elleni fellépésről volt szó jelentős eszkaláció elkerülésével, vagyis a regionális egyensúly és stabilitás előmozdítása felé tett lépésről beszélhetünk.

A 2026. február 28-án Irán ellen megindított amerikai–izraeli háború vonatkozásában az eddigi jelek alapján jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a katonai fellépés nem volt kellőképpen előkészítve sem katonai, sem diplomáciai, sem gazdasági szempontból. Nem tekinthetünk el persze attól, hogy az iráni rakéta-program és nukleáris program feltételezhető felgyorsulása az iráni rezsim további radikalizálódásával együtt milyen katonai fenyegetést jelentett nemcsak Izraelre, hanem a környező Öböl menti monarchiákra nézve is, így önmagában a tétlenség is hordozott tehát kockázatokat. Emellett a háború annak bizonytalan végkimentele ellenére több területen javította az USA relatív pozícióit Kínával és Európával szemben, például a globális energiaellátás terén. Ezzel együtt több jel is arra mutat, hogy az amerikai kormányzatot felkészületlenül érte az iráni rezsim kitartása és stratégiája, ezzel összefüggésben rendkívüli feladatnak látszik egy olyan megállapodás elérése, amely jelentősen kedvezőbb lenne a Nyugat számára a korábbi *status quo*-hoz képest. Miközben kérdéses

reálpolitikára
támaszkodó
új hatalmi egyensúly

16 Vö. ORBÁN Balázs: *Huszárvágás. A konnektivitás magyar stratégiája*. MCC Press, Bp. 2024.

Viharos idők –
A *Time* magazin
2018. április 23-i és
a *Guardian Weekly*
2026-os különszáma
az új Monroe-doktrínáról

az iráni háború végső kimenetele, az újabb öbölháború tényleges költségei Európát sokkal inkább sújtják. Európa gyengesége, kiszolgáltatottsága és elhibázott geopolitikai és energiastratégiája újabb bizonyosságot nyert.

Trump Amerikája és Európa számára egyaránt elengedhetetlen a geopolitikai korrekció ahhoz, hogy az illiberális nemzetközi rendben megerősítsék a saját és a kollektív Nyugat pozícióit. A geopolitikai sakkjátszmákban ez többek között a pragmatikus érdekérvényesítést, az ideológiai szempontok háttérbe szorítását, a megkerülhetetlen rivális hatalmak irányába az egzisztenciális érdekek védelme mellett a történelmi perspektívák ismeretét is magába foglaló kompromisszumkészséget, a fenyegetések és prioritások körültekintő mérlegelését és priorizálását jelenti. A normatív idealizmus és túlterjeszkedés helyett a stabilitás és az egyensúly kell hogy legyenek vezérmotívumok, e fogalmakhoz azonban nem a passzivitást vagy a fontolva haladást kell rendelni, hanem a térbeli és időbeli holisztikus, következményorientált szemléletet. A Trump-kormányzat esetében az iráni háború ellenére van rá esély, hogy ebbe az irányba halad tovább az amerikai külpolitika, Európa esetében komolyabb kétségek fogalmazódnak meg. Mindenekelőtt azonban a belső politikai, gazdasági, társadalmi folyamatokat szükséges megfelelő irányba terelni a nemzetállami keretekre és karakterekre helyezve a hangsúlyt. A legitimitás és társadalmi kohézió fenntartása, a belső erőforrások és energiák maximalizálása, a kitörési stratégiák optimalizálása csak így lehetséges. Nem kérdés, hogy a NATO és az EU adta intézményi keretekre továbbra is szükség van, de a centralizáció és uniformizálás paradigmáit fel kell hogy váltsa a szubszidiaritás és a verseny. Az Egyesült Államok és Európa vezetői számára megszívlelendő Jordan Peterson tanácsa: „Mielőtt megváltanád a világot, tegyél rendet a saját szobádban.” ■